
ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯ ЖУРНАЛИ
ЖУРНАЛ ИННОВАЦИЯ В ЭКОНОМИКЕ
JOURNAL OF INNOVATION IN ECONOMICS

Каримов Диёр Мухтарович,
Иқтисод фанлари номзоди, доцент,

Хамраев Асқар Мухиддинович,
Мустақил тадқиқотчи

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-9491-2019-2-1>

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI BOJXONA
HAZOPATIDA XAVFNI BOJQARISH TIZIMI

Аннотация: мақолада Ўзбекистон Республикаси чегараси орқали ҳаракатланган товарлар, божхона қоида бузилиш ҳолатлари, Ўзбекистоннинг халқаро рейтинглардаги ўрни, экспорт ва импортда товарларни расмийлаштириш учун сарфланадиган вақт таҳлил қилинади. Шунингдек айрим муаммолар ва уларнинг ечимлари келтирилган.

Калит сўзлар: экспорт, импорт, ташқи иқтисодий фаолият, хавф, хавф профили, божхона назорати, хавфни бошқариш тизими, божхона юк декларацияси, электрон ахборот алмашуви.

Каримов Диёр Мухтарович,
Кандидат экономических наук, доцент,

Хамраев Асқар Мухиддинович,
Независимый исследователь

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В ТАМОЖЕННОМ
КОНТРОЛЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Аннотация: В статье приводится анализ товаров, перемещающихся через границу Республики Узбекистан, нарушения таможенного законодательства, место Узбекистана в международных рейтингах и сроки оформления товаров при экспорте и импорте, а также некоторые проблемы и их решения.

Ключевые слова: Экспорт, импорт, внешнеэкономическая деятельность, риск, профиль риска, таможенный контроль, система управления рисками, грузовая таможенная декларация, электронный обмен данными.

Karimov Diyor Mukhtarovich,
Candidate of economic sciences, docent,

Khamraev Askar Mukhitdinovich,
Independent researcher

RISK MANAGEMENT SYSTEM IN CUSTOMS CONTROL OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abstract: The article provides an analysis of goods moving across the border of the Republic of Uzbekistan, violations of customs legislation, the place of Uzbekistan in international ratings and terms of clearance of goods during export and import, as well as some problems and their solutions.

Key words: Export, import, foreign economic activity, risk, risk profile, customs control, risk management system, customs declaration, electronic data interchange.

For citation: Karimov Diyor, Khamraev Askar. Risk management system in customs control of the Republic of Uzbekistan. Journal of innovations in the economy. 2019, 2 vol., issue 1, pp. 4-10

Кириш

Сўнги йилларда Ўзбекистонда тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш бўйича ислохотлар амалга оширилмоқда. Лекин, Ўзбекистон Республикаси халқаро рейтингларда сўнги ўринларни эгаллаб келмоқда. Бунга ечим сифатида божхона назоратида замонавий ёндашувлардан фойдаланиш лозимлиги кўрсатилган, хусусан божхона органларида Хавфни бошқариш тизими (ХБТ)ни жорий этиш. Аммо мазкур тизимдаги муаммоларнинг сақланиб қолаётганлиги олиб борилаётган ислохотларни амалга оширилишига тўсқинлик қилмоқда.

Президентимиз томонидан 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида жисмоний шахслар учун божхона ҳудудига кириб келиш ва уни тарқ этиш бўйича "яшил" ва "қизил" йўлак тизимини амалиётга татбиқ этиш вазифаси юклатилган эди.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 22 январдаги "Фаол тадбиркорлик, инновацион гоёлар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йилида амалга оширишга доир Давлат дастури" тўғрисидаги 5308-сонли фармонида Божхона назоратида хавфни бошқариш тизимини жорий қилиш бўйича ишларни амалга ошириш келтириб ўтилган.

Бугунги кунда божхона органларида жорий этилаётган ХБТ товарлар ҳаракатини тезкор тартибга солишнинг оптимал ечими сифатида қаралмоқда. Лекин мазкур тизимда мавжуд муаммоларнинг сақланиб қолаётганлиги ташқи иқтисодий фаолият (ТИФ) субъектларининг божхонада ортиқча вақт сарфлашини келтириб чиқармоқда.

ХБТ - мавжуд куч ва воситалардан фойдаланган ҳолда "ялпи" божхона назоратидан ўтказишдан воз кечишни назарда тутати. Бу тизим мавжуд маълумотлар асосида шакллантирилган профил ва алгоритмлар асосида тешириш лозим бўлган товарларни автоматик равишда аниқлайди.

Хавф - божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилмаслиги эҳтимолининг даражаси ҳисобланади.

Хавфни бошқариш - хавфнинг олдини олиш ва уларни имкон қадар камайтириш, уларнинг қўлланилиш самарадорлигини баҳолаш, шунингдек

божхона операцияларининг бажарилиши устидан назорат қилиш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалда бажаришни, божхона органларида мавжуд бўлган ахборотнинг узлуксиз янгиланишини, таҳлил этилишини ва қайта кўриб чиқилишини назарда тутувчи доимий ишлар [1].

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Мазкур тизим бўйича мамлакатимизда ва хорижда тадқиқод ишлари олиб борилган. Республикаимизда Давлат божхона қўмитаси божхона институти тингловчиси А. Йўлдошев ва Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси магистранти И.Сейдеметов томонидан хавфни бошқариш тизими ўрганилган.

Божхона институти тингловчиси А. Йўлдошев фикрича, Хавфнинг бошқариш тизимининг асосий элементлари қуйидагилардир:

- Ўзбекистон Республикаси божхона чегараси орқали ўтаётган товарлар ва транспорт воситалари ҳақидаги маълумотларни тўплаш ва улар билан ишлаш. Мазкур элемент Ўзбекистон Республикаси божхона чегараси орқали ҳаракатланаётган товарлар ва транспорт воситалари ҳақида турли манбалардан олинган маълумотларни жамлаш ва улар устида ишлашни назарда тутуди;

- Ўзбекистон Республикаси божхона чегараси орқали ўтказилаётган товар ва транспорт воситалари статистик маълумотларини йиғиш, ўрганиш ва товар жўнатувчи (қабул қилувчи) мамлакат статистик маълумотлари билан солиштириш;

- Юк жўнатувчи (олувчи) мамлакатнинг ҳамкорлиги иқтисодий ишлаб чиқариш салоҳияти ҳақидаги маълумотларни таҳлилий ўрганиш;

- Ўзбекистон Республикасининг бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда назорат органларидан ёки чет эл божхона органларидан тушган маълумотларни жиддий ўрганиб бориш;

- Ўзбекистон Республикаси божхона органларининг тезкор - қидирув фаолият билан шуғулланувчи бўлимлари ахборотлари, ҳамда божхона қонунчилигининг бузилишлари тўғрисидаги махсус статистикаси маълумотларини таҳлилий ўрганиш;

- Божхона қонунчилигига оид жиноятларни таҳлил қилиш;

- Экспорт-импорт операцияларига оид товарлар эгаси ёки мазкур товарларга нисбатан юридик жиҳатдан ваколати бўлган юридик ва жисмоний шахслар фаолиятига доир ахборот -маълумотларни синчковлик билан ўрганиш;

- Божхона брокерлари, декларантлар БЮД расмийлаштируви бўйича мутахассислар, божхона оморлари эгалари, ҳамда юк ташувчилари фаолиятига жиддий эътибор қаратиш;

- Ташқи иқтисодий фаолият борасида тузилган шартномалар ва ТИФ иштирокчиларининг мазкур шартномалар бўйича ўзаро ҳисоб - китоблари таҳлили;

- Транспорт - логистик фаолият схемалари таҳлили. [2].

Шунингдек Давлат бошқаруви академияси магистранти И.Сейдеметов ҳам мазкур мавзу бўйича тадқиқод олиб борган. Унинг фикрича хавфни бошқаришнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

Хавфни бошқариш тизимининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат бўлиб. **Жумладан:**

хавфни бошқариш тизими фаолиятини таъминловчи ягона ахборот маконини яратиш;

хавфларни аниқлаш услубиётини (дастурларини) ишлаб чиқиш;
юзага келиши мумкин бўлган (потенциал) хавфларни аниқлаш
ва уларни қайд этиш;

божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилишига олиб келувчи сабаб ва шарт-шароитларни аниқлаш;

юзага келиши мумкин бўлган (потенциал) ва аниқланган хавфларнинг оқибатларини баҳолаш;

хавфларни минималлаштириш ёки олдини олиш имкониятларини аниқлаш ҳамда талаб этилайдиган ресурсларни белгилаш ва уларни тақсимлашда энг муқбুলини танлаш;

қўрилаётган чораларнинг самарадорлигини баҳолаш усулларини ишлаб чиқиш ва қўллаш;

хавфларни камайтириш ёки олдини олиш бўйича тегишли чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалда қўллаш;

хавфларни камайтириш ёки олдини олиш бўйича тегишли чора-тадбирларнинг амалда қўлланилишини назорат қилиш;

хавфни бошқариш бўйича амалга оширилаётган чораларнинг самарадорлигини баҳолаш ва бошқарув қарорларини мувофиқлаштириб бориш;

божхона назорати стратегиясини такомиллаштириш мақсадида алоҳида божхона назорати шакли ёки бир нечта назорат шакллари йигиндисининг қўлланилиш натижалари ҳамда божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларнинг бузилишига олиб келувчи сабаб ва оқибатлар бўйича маълумотларни тўплаш, таҳлил қилиш [3].

ХБТ бўйича Россия божхона академиясида кўплаб илмий ишлар олиб борилган. Россия Федерацияси Бошқарув ва иқтисодиёт олий мактаби талабаси А.А.Бухмастов фикрича Хавфни бошқариш - божхона назорати шаклининг замонавий тамойили бўлиб, божхона органлари ресурсларидан оптимал фойдаланиб, самарадорликни камайтирмасдан, ортиқча бюкратизмдан ТИФ иштирокчиларини озод қилишни назарда тутди [4].

Тадқиқот методологияси

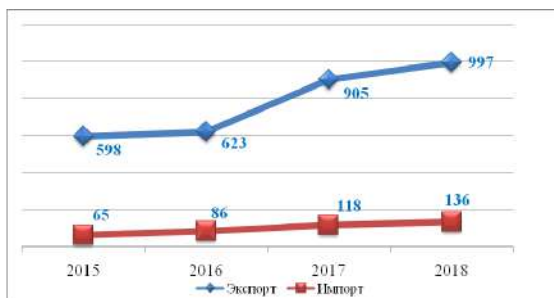
Мазкур мақолада мавзуга доир миллий ва хорижий тадқиқодчиларнинг диссертация, мақолаларини таҳлил қилиш ҳамда ёндашув ва қарашларини тадқиқ этиш, уларга нисбатан муаллифлик муносабатини билдириш, шунингдек омили, қиёсий ва статистик таҳлилдан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар

Сўнги йилларда республикамизда тадбиркорликни ривожлантириш, хорижий инвестицияларни жалб этиш ва янги иш ўринларини яратишга оид кўплаб ишлар амалга оширилмоқда. Биргина 2018 йилда мазкур соҳаларга оид 13 та қонун, 395 та қарор, 42 та фармон ва 38 та идоралараро қўшма буйруқлар қабул қилинган.

Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси маълумотларига қўра, товар ва транспорт воситаларига расмийлаштирилган божхона юк декларацияларини қўйида қўришимиз мумкин [5]:

1-Диаграмма

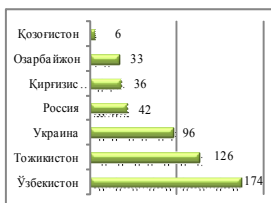
Божхона юк декларациялари сони (минг дона)

Ушбу диаграммадан кўришимиз мумкинки, Ўзбекистоннинг халқаро ҳамжамиятга интеграциялашуви чегара божхона постлари орқали ҳаракатланаётган товар ва транспорт воситалари сони ортишини келтириб чиқармоқда. Бу эса божхона назоратида янгича ёндашув ва шаклларни жорий этиш заруратини кўрсатмоқда.

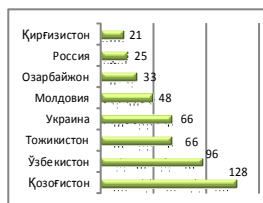
Шунингдек, Жаҳон банки томонидан эълон қилинган "Doing business" рейтингда Ўзбекистон 190 мамлакат орасидан 2016 йилда - 82, 2017 йилда - 87, 2018 йилда - 74 ва 2019 йилда - 76 ўринни эгаллаган.

Шу билан бирга, "Doing business-2019" рейтингда Ўзбекистонда экспорт ва импортда ҳужжатлар расмийлаштириш учун сарфланадиган вақтни қўйида кўришимиз мумкин [6]:

2-диаграмма

2-диаграмма

Импортда вақт сарфи (соат) Экспортда вақт сарфи (соат)

Юқоридагилардан шуни айтиш мумкинки, экспорт ва импортда барча ҳужжатлар алмашишуви электрон тарзда амалга оширилаётгани, тақдим этилиши керак бўлган маълумотлар камайтирилгани ҳамда ортиқча расмиятчиликдан воз кечилаётганлиги, амалда натижасини кўрсатмаяпти.

Давлат божхона қўмитаси маълумотларига кўра, 2018 йилнинг 9 ойи давомида 7923 та божхона қоида бузилиши ҳолатлари аниқланган бўлиб, 94 млрд сўмлик товар моддий бойликлар олиб қўйилган. Аниқланган ҳуқуқбузарликлар бўйича 38 кг гиёҳвандлик, 507 дона психотроп моддалар, 30 та қурол ҳамда 8 мингдан ортиқ диний адабиётлар аниқланган.

Шунингдек 311 961 та божхона кўриги амалга оширилши натижасида 233 та қоида бузилиши ҳолатлари аниқланган. Бу эса жами амалга оширилган божхона кўриқларининг 0,07 фозини ташкил этади [7].

Бугунги кунда божхона органларида жорий этилаётган ХБТ товарлар ҳаракатини тезкор тартибга солишнинг оптимал ечими сифатида қаралмоқда. Лекин мазкур тизимда мавжуд муаммоларнинг сақланиб қолаётганлиги ТИФ субъектларининг божхонада ортиқча вақт сарфлашини келтириб чиқармоқда.

ХБТ - мавжуд куч ва воситалардан фойдаланган ҳолда "ялпи" божхона назоратидан ўтказишдан воз кечишни назарда тутди. Бу тизим мавжуд маълумотлар асосида шакллантирилган профил ва алгоритмлар асосида тешириш лозим бўлган товарларни автоматик равишда аниқлайди.

Божхона органларида ХБТни жорий этилиши республикамиз чегараси орқали ҳаракатланаётган ноқонуний товар-моддий бойликларнинг айланишини олдини олиш билан бирга, ўзида ҳам бир қатор муаммоларни сақлаб турибди:

Биринчидан, норматив ҳуқуқий базадаги камчиликлар. Албатта, ҳар қандай амалга оширилаётган ислохотлар учун биринчи навбатда ҳуқуқий асос ишлаб чиқиши лозим. Бунда ҳуқуқ, вазифалар, мажбуриятлар ва жавобгарлик масалалари кўрсатиб ўтилади.

Жумладан, жорий йилнинг февраль ойидан белгиланган талабларга жавоб берувчи ТИФ субъектига ВАО мақоми берилмоқда. Лекин уларга қўйиладиган талаб, мажбурият ва жавобгарликлари бўйича божхона кодексига норма мавжуд эмас.

Иккинчидан, божхона органларининг сифатли маълумотлар билан таъминланмаганлиги. Маълумот сифати деганда ўз вақтида тақдим этилиши, ишончли манбаалардан олинганлиги, ҳақиқатга мослиги ва янгилиги каби мезонларни келтириш лозим.

Хавф профиллари ва индикаторлар мавжуд маълумотлар асосида шакллантирилади. Божхона органлари учун бирламчи маълумот манбаи бўлиб ТИФ субъектлари томонидан тақдим этилаётган ахборотлар ҳисобланади. Шунингдек ташқи савдо фаолиятига оид банк, молия, солиқ ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлардан маълумот олиш ҳам назарда тутилган.

Тадбиркорлик субъекти томонидан тақдим этилган маълумотларга таяниб божхона қоида бузилишига қарши йўналишда фойдаланиш келгусида ТИФ иштирокчиси томонидан нотўғри ахборот берилишини келтириб чиқаради.

Учинчидан, божхона органлари электрон ахборот тизимидаги камчиликлар. Барча маълумотлар ўрганилиб керакли шаклга келтирилгач, электрон дастурга киритилади. Шундан сўнг барча вазифалар дастур томонидан бажарилади.

Электрон тизимдаги биргина узилиш ёки хатолик келгусида назорат қилиниши лозим бўлган объектни танлаш имконини бермайди. Натижада қўллаб контрабанда товарлари республикамиз ҳудудига кириб келиши учун имконият яратилади.

Хулоса ва таклифлар

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикасининг халқаро ҳамжамиятга интеграциялашуви республикамизга кириб келаётган ва чиқиб кетаётган товар ва транспорт воситалари ҳажми ошишига олиб келмоқда. Бу эса мамлакатимиз ҳудуди орқали ноқонуний товар моддий бойликларнинг яширин олиб ўтишга бўлган уринишларни орғишини келтириб чиқармоқда. Келгусида божхона органларида ХБТни жорий этилиши қонун бузилиши ҳолатларини олдини олишга имконият яратади.

Бугунги кунда мамлакатимиз чегараси орқали ҳаракатланаётган товар ва транспорт воситаларини назорат қилиш вазифаси божхона органларига юклатилган. Келгусида бу вазифалар ХБТ орқали амалга оширилади. Бу тизимни самарали ишлаши учун эса норматив базаси яратиш, божхона органларини сифатли ахборот билан таъминлаш ҳамда электрон ахборот тизимларидаги камчиликларни бартараф этиш лозим.

References

- [1] Ўзбекистон Республикаси божхона кодекси 204-модда;
(Article 204. Customs Code of the Republic of Uzbekistan)
- [2] Йўлдошев А. Божхонада хавфни бошқариш тизимининг асослари // Битирув малакавий иш. ДБҚ БИ - Тошкент, 2018;
(Yuldashev A. Fundamentals of customs risk management system // Graduation qualification work. DBQ BI - Tashkent, 2018;)
- [3] Сейдеметов И. Божхона назорати жараёнида хавфни бошқариш тизимини жорий этиш ва ривожлантириш Магистр дис. ДБА. - Т.: 2018;
(Seydemetov I. Introduction and development of the risk management system in customs control. DBA. - T.: 2018;)
- [4] Бухмастов А. Направления совершенствования системы управления рисками при осуществлении таможенного контроля // Дипломная работа - Челябинск: ЮУрГУ, ЭУ, 2017;
(Bukhmastov A. Directions for Improving the Risk Management System in the Implementation of Customs Control // Graduation Thesis - Chelyabinsk: SUSU, EU, 2017;)
- [5] Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси маълумотлари асосида муаллифлик ишланмаси;
(Author's works on the basis of data from the State Customs Committee of the Republic of Uzbekistan;)
- [6] www.russian.doingbusiness.org сайти маълумотлари асосида муаллифлик ишланмаси;
(author's development based on www.russian.doingbusiness.org;))
- [7] Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қўмитаси маълумотлари асосида муаллифлик ишланмаси.
(Author's works on the basis of data from the State Customs Committee of the Republic of Uzbekistan;)